Emro Science and Education
Open-access scientific journal
Journal homepage: https://journal.emro.uz

OPEN ACCESS

CONFERENCE PAPER OPEN ACCESS

Vol. 1 No. 1 (2023) · “Axborot oqimlari va intellektual tizimlarning ijtimoiy, iqtisodiy va texnik-texnologik tarmoqlardagi o‘rni” mavzus...

Xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallar to‘plami *Andijan 2023 yil 10-noyabr*

O‘zbek va ingliz tillarida ishlatilinuvchi paralingvistik vositalarning muloqotdagi o‘rni va ahamiyati.

Murodjonova Latofat Farhodjon qizi, Farg‘ona politexnika instituti o‘qituvchisi.
Mahmudxo‘jayeva Madinaxon Rasuljon qizi, Farg‘ona politexnika instituti talabasi.

Annotatsiya

Paralingvistik til og‘zaki muloqotga eng yaqin. Til aytilgan ma’lumot bilan shug‘ullanadi; paralingvistik til esa uning qanday aytilishi bilan bog‘liq. Ishbilarmonlik muloqotida (va umuman muloqotda) inson nutqi yaratadigan energiyani, uning ifodaliligini, tonal o‘zgaruvchanligini esga olish muhimdir. Paralingvistika sohasi hozirgi o‘zbek tilshunosligining diqqat markazida bo‘lib qolmoqda. Ushbu tezisda paralingvistik vositalarning milliy xususiyatlari, kommunikativ jihatlari, og‘zaki muqobilligi bo‘yicha fikr mulohazalar keltirilgan.

Annotation

Pralinguistics is close to verbal language. Our language deals with spoken information; paralinguistics in its way related to how it is spoken. In communication it is important to take into consideration expressiveness, tone of language. In this thesis characteristics, communicative aspects, its spoken alternatives of paralinguistics will be discussed.

Kalit so‘zlar: paralingvistika, og‘zaki nutq, verbal muloqot, kinesika, nutq, mimika, gastika, gaptika, proksemika, pantomimika.
Key words: paralinguistics, spoken language, verbal communication, speech, mimics, gastics, gaptics, procsemics, pantomimics.

Paralingvistik elementlar muloqotning bir qismi bo‘lgan va yuzma-yuz og‘zaki xabarga hamroh bo‘lgan kulish, yig‘lash, imo-ishoralar, taqlidlar va boshqalar kabi tilga oid bo‘lmagan elementlar yig‘indisidir. Yozma matnlarda xabarlarni ta’kidlash uchun paralingvistik elementlar ham qo‘llaniladi. Tinish va ifoda belgilari yozma tilning paralingvistik vositalaridir.

Kulgi, yig‘lash, mimika, xo‘rsinish yoki imo-ishoralar kabi elementlardan foydalanish lingvistik kompetensiyani to‘ldirishda muhim ahamiyatga ega. Bular suhbatdoshga o‘z his-tuyg‘ularni ko‘rsatishga, nutqqa yanada urg‘u berib kuchaytirishga, xotirjamlikni etkazish va boshqalarga yordam beradi.

Boshqa paralingvistik elementlar sukunat, havoning shovqini, suvning shovqini, turli belgilarning ovozi, musiqa va boshqalar ham muloqot jarayonida muhim ahamiyat kasb etadi. Muloqot bir qator elementlarni o‘z ichiga oladi va ular nafaqat og‘zaki elementlardir. Noverbal komponent verbal komponent bilan birgalikda aloqani tashkil qiladi. Muloqotning 90% dan ortig‘i og‘zaki bo‘lmagan elementlar orqali amalga oshiriladi, chunki biz og‘zaki muloqot orqali 7%, paralingvistik muloqot orqali 38% va kinesik muloqot orqali 55% aloqa qilamiz.

Published: 10.11.2023

Cite this article: Murodjonova Latofat Farhodjon qizi, Mahmudxo‘jayeva Madinaxon Rasuljon qizi (2023). O‘zbek va ingliz tillarida ishlatilinuvchi paralingvistik vositalarning muloqotdagi o‘rni va ahamiyati. Emro Science and Education, 1(1). https://journal.emro.uz/public/maqola/460

© 2023 The Author(s). Published by Emro Science and Education. This is an open access article.

Notiqlik nutqida paralingvistika katta ahamiyatga ega, chunki suhbatdosh nutq paytida mukammal diksiyaga ega bo‘lishi mumkin, lekin agar u paralingvistik elementlardan foydalanmasa, uning notiqligi etarlicha samarali bo‘lmaydi. Siz o‘zingizning nutq ifodangizni ko‘rsatishingiz kerak, chunki notiqlikning maqsadi nafaqat og‘zaki, balki tanada ham til bilan gaplashish orqali diqqatni jalb qilish, tinglovchilarni ishontirish juda muhim.

Nazariy izlanishlar shuni ko‘rsatadiki, aloqaning ikki turi va aloqaga ta’sir qilishi mumkin bo‘lgan ba’zi vositalari mavjud. Turlari og‘zaki va og‘zaki bo‘lmagan aloqa vositalaridir. Og‘zaki muloqot butunlay og‘zaki nutqqa asoslanadi, noverbal muloqot esa paralingvistik xususiyatlarni, tana tilini o‘z ichiga oladi. Paralingvistik til suhbatni tabiiy va tushunarli qilish uchun yuz ifodalari, tana tili, imo-ishoralar, ko‘z harakatidan foydalanadi. Ba’zi joylarda u ovoz balandligi, prosodiya, ovoz tembri, intonatsiya kabi usullardan foydalangan holda ma’lumot yuboruvchi vokal deb ham ataladi.

Paralingvistik xususiyatlar deyarli har bir tilda tez-tez va faol qo‘llanishiga guvoh bo‘lamiz. Ham do‘stona, ham erkin muloqot muhitini yaratish uchun og‘zaki bo‘lmagan muloqot va paralingvistik xususiyatlar muhim ahamiyatga ega. Og‘zaki nutq uslubidagi har bir muloqot hissiyotlar yoki his-tuyg‘ularni ifodalash uchun paralingvistik vositalarni talab qiladi va ma’lumotni aniq yuboradi. Ba’zi hollarda noverbal vositalar og‘zaki muloqot bilan birgalikda yoki uning tarkibiy qismlaridan biri sifatida umumiy o‘rganilgan, ammo bu noverbal vositalarning nutqdagi o‘rni va mazmuni to‘liq o‘rganilgan degani emas. Chunki, noverbal vositalarni bir tildan ikkinchi tilga tarjima qilish har ikki tilning milliy va o‘ziga xos xususiyatlarini, o‘sha tilning madaniyatini tushunishni, o‘rganilayotgan tildagi noverbal vositalarni ham yaxshi o‘zlashtirishni talab qiladi. Ko‘plab tilshunos olimlar bu til sohasida ishlagan va hozir ham ishlamoqda va ko‘plab muvaffaqiyatli yutuqlarga erishishgan. Misol uchun, Los-Anjelesdagi Kaliforniya universitetining psixologiya bo‘yicha faxriy professori Albert Mehrabian og‘zaki va og‘zaki bo‘lmagan xabarlarning nisbiy ahamiyati haqidagi nashrlari bilan mashhur. Uning “7% -38% -55% qoidasi” ning nomuvofiq xabarlari bo‘yicha topilmalari ma’lum, bu so‘zlarning nisbiy ta’siri, ovoz ohangi va gapirish paytida tana tiliga tegishli foizlardir. Albert Mehrabianning “7-38-55” muloqot modeliga ko‘ra, muloqotning atigi 7 foizi so‘zlar orqali amalga oshiriladi; qolgan 38% ohang va ovoz orqali, 55% esa biz foydalanadigan tana tili orqali amalga oshiriladi. [4] Uning ishi asosan muloqotimizni soddalashtirishga qaratilgan edi va u bu juda paralingvistik xususiyatlar bilan oson[5]. Misol tariqasida, kinesika-tana tili, haptika-tegish, proksemik-bo‘shliq, paratil-vokallik, imo-ishora tili-audio/vizual va xronomiksit yordamida biz xohlagan suhbatni o‘tkazish juda oson. Darhaqiqat, biz ularni kundalik nutqimizda tez-tez ishlatamiz, lekin alohida e’tibor bermaymiz. Ko‘p hollarda, kimdir bilan gaplashayotganda biz beixtiyor ba’zi harakatlarni amalga oshiramiz va buni hech qachon tan olmaymiz. Shunga qaramay, bizga qarab,

[4] Mehrabian, Albert / Silent messages// London, England; New York, New York: Routledge. 2017, ISBN 978-1-351-30871-7.

[5] “Fan va ta’lim” ilmiy jurnali, 2020 yil dekabr / 1-jild 9-son, www.openscience.uz322

tinglayotgan odamlar buni avtomatik ravishda tushunadilar. Shuning uchun elektron pochta xabarlari - telefon qo‘ng‘iroqlariga qaraganda kamroq samarali va hatto telefon qo‘ng‘iroqlari - video qo‘ng‘iroqlarga qaraganda unchalik samarali emas. Ular orasida yuzma-yuz uchrashuvlar muloqotning samarali usuli bo‘lgani uchun doimo talabga ega. Mehrabian nazariyasiga amal qilib, “Bugun qandaysiz?” degan savolga turlicha javoblarni ko‘rib chiqamiz. Odatda biz “men yaxshiman rahmat” deymiz, ya’ni men yaxshiman. Ammo agar biz buni baland ohangda aytsak yoki uni tagiga chizilgan xabarlar bilan aytsak, bu “men sizdan yoki biror narsadan juda g‘azablanganman” degan ma’noni anglatadi. Yuzdagi “g‘amgin his-tuyg‘ular bilan yaxshi” deyish odatda “Men yaxshi emasman, lekin men sizga shunchaki yaxshiman deb aytyapman” degan ma’noni anglatadi. Ba’zi mimikalarni ko‘rsatishning o‘zi kifoya. Odatda odamlar taklifni yoqtirmasa yoki rad qilganda qoshlarini ko‘taradi. Ko‘p hollarda ko‘zlarni yopish va ochish rozi bo‘lishni anglatadi. Bir ko‘zni yumish “OK” ya’ni fikringizga qo‘shilaman yoki roziman deyishlikning ifodasidir.

Xulosa.

Suhbatdosh iboralarni ishonchli va aniq talaffuz qilsa, suhbatdoshni hayratda qoldiradi va shu bilan o‘z pozitsiyasini va bildirilgan takliflar va dalillarning to‘g‘riligiga ishonchini bildiradi. Xulq-atvor va nutqning birligi suhbatdoshga ishonch holatini yaratadi.

Xalqaro hamkorlikni rivojlantirish davrida xorijiy tillarni o‘rganish alohida ahamiyatga ega.Shuning uchun ham milliy respublikalarda ona va chet tillarini qiyosiy tahlil qilish zarurati vujudga keldi. So‘nggi o‘n yilliklar tilshunoslarning qiyosiy va tipologik tadqiqotlarga qiziqishi ortishi bilan tavsiflanadi. O‘zbekiston Respublikasi taraqqiyotining hozirgi bosqichida davlatning puxta o‘ylangan siyosati iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy majmuini hal etishda ulkan o‘rin tutadiki, ulardan biri tildir.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Ботиржон Равшанович Ахмедов / Нутқий мулоқотда паралингвистик воситаларнинг ўрни // “Ўзбекистонда хорижий тиллар” илмий-методик электрон журнал journal.fledu.uz, 2019, 9-с
2. Fan va ta’lim” ilmiy jurnali, 2020 yil dekabr / 1-jild 9-sonwww.openscience.uz322
3. Nurmonov N. A / O‘zbek tilining paralingvistik vositalari // Andijon. 1980 yil.
4. Sadoxin A.P. / Madaniyatlararo muloqot: Qo‘llanma //M.: 2009, b. 278
5. Akbarova Z / O’zbek tilida murojaat shakllari va uning lisoniy tadqiqi: Filol. fan. nomz. ... diss // Toshkent, 2007. – 135 b.
6. Mirdedayeva M / O‘zbek so‘zlashuv nutqining sotsiopragmatik tadqiqi. magistrlik diss // Namangan, 2018. – 80 b.
7. Mo’minov S / O’zbek muloqot xulqining ijtimoiy-lisoniy xususiyatlari: Filol. fan. dok-ri diss // T.: 2000. – 236 b.